

Les recomposicions familiars després del divorci: unes relacions de parentiu diferents

Xavier Roigé Ventura
Universitat de Barcelona

A hores d'ara, l'increment de les taxes de divorci planteja el tema de les anomenades "famílies recompostes", les quals són relacions de parentiu en construcció, en què els termes de parentiu són imprecisos i també els rols dels padrastres, madrastreres i fins i tot "aviastres", caracteritzats per una certa ambigüitat entre el parentiu i l'amistat: més que crear noves llars, la recomposició genera una constel·lació de llars interrelacionades per filiacions successives que van afegint-se a la història familiar.

At the moment, the increase in divorce rates raises the question of the so-called 'reconstituted or blended families' - kinship relations under construction, in which the terms to describe the relationship are as imprecise as the roles of stepfathers, stepmothers and even 'step-grandmothers', all of which are characterised by a certain ambiguity between the notions of kinship and friendship. Rather than creating new shared homes, the blending of families creates a constellation of homes that are interrelated by filiations that are successively added to the family history.

El terme de «famílies recompostes» evoca una realitat familiar que ens interroga fortament sobre les relacions de parentiu i la construcció de noves identitats familiars. Una realitat que ens interpel·la, que ens qüestiona alguns dels esquemes convencionals sobre el parentiu en els seus diferents aspectes (aliança, residència, terminologies, formes d'herència, rols familiars...) i que ens posa problemes metodològics per estudiar-lo. La recomposició familiar producte de la dissolució de la unió de persones amb descendència anterior no crea una nova família sinó una "constel·lació de llars" que, segons Théry (1985, 1997), formen un espai de circulació dels nens entre els seus dos pares separats, les seves dues línies familiars i, de vegades, fins i tot entre les línies dels nous cònjuges dels pares.

Tradicionalment, l'antropologia ha distingit entre dues relacions de parentiu: la filiació i l'aliança. Entre ambdues hi ha profundes diferències tant pel que fa a termes de parentiu, al seu caràcter i a la seva natura, però generalment hi ha una interrelació entre ambdues formes de relacionar-se. El que planteja la recomposició familiar és el fet que, d'una banda es trenquen les connexions entre aliança i filiació, i d'altra banda que som davant d'un tipus de relacions que cal construir en cada circumstància. Per definir la relació respecte dels padrastres, madrastreres o germanastres, les persones implicades han de buscar solucions des del punt de vista de vocabulari, de les actituds i dels rols amb què han de comportar-se: cal, en certa manera, reinventar una posició familiar prenent referents del parentiu conjugal i per aliança, però creant alhora relacions familiars molt diversificades.

En la nostra hipòtesi, les relacions generades amb la recomposició constitueixen un tipus específic de relacions de parentiu, conegudes ja en altres cultures, però no definides com a tals,¹ amb una sèrie de característiques específiques que tractarem de perfilar al llarg d'aquest article. Es tracta d'unes relacions ambigües, perquè si bé generalment els seus actors no les consideren com a relacions de parentiu, en la vida quotidiana funcionen com a relacions i pràctiques de parentiu. En bona part, i d'acord amb Théry i Dhavernas (1993:161), el caràcter heterogeni i la dificultat per repensar el parentiu per recomposició prové del fet de situar-se –com

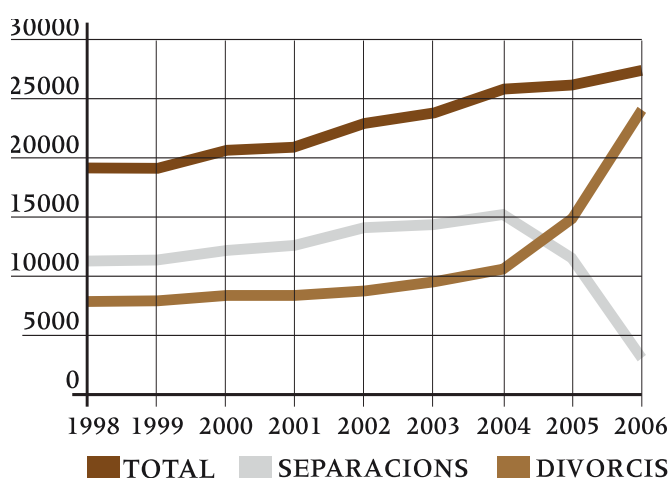
d'altres models de "noves famílies"– en la frontera entre dos tipus de sociabilitat fonamental: el parentiu i l'amistat.

1. La realitat del divorci i la recomposició

Com s'observa a la gràfica adjunta, l'any 2006 van haver-hi a Catalunya 24.423 divorcis i 3.039 separacions. Aquestes dades confirmen un fort increment respecte a les dels anys anteriors (el 2004, 10.630 i 15.172, respectivament), com a conseqüència de l'aplicació de la nova llei de divorci del 2005. Tanmateix, cal anar amb compte en interpretar aquest increment, ja que no és tan alt com una primera lectura ens indica, ja que en realitat s'ha produït un desplaçament de les separacions vers a divorcis com a conseqüència de les majors facilitats que dona la Llei del 2005, que no exigeix una separació prèvia com a tràmit imprescindible. D'altra banda cal tenir en compte que, com que el nombre de separacions va ser en la Llei anterior molt més alt que el nombre de divorcis, hi ha més d'un 30% dels divorcis actuals que són en realitat separacions prèvies que ara accedeixen al divorci gràcies a les noves condicions del procediment.

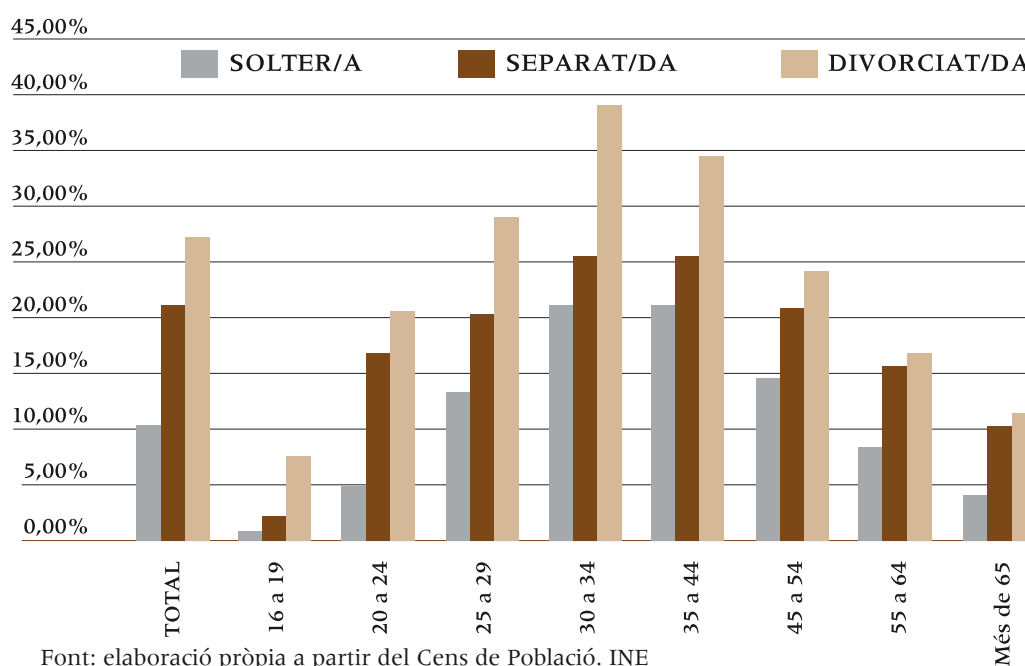
Durant els últims anys, doncs, hi ha un increment constant en el nombre de divorcis, però queda per veure si amb la nova Llei es confirmarà un gran increment en el nombre de divorcis o aquest augment serà conjuntural.²

Gràfica 1.
Evolució del nombre de separacions i divorcis. Catalunya (1998-2006).

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'IDESCAT.

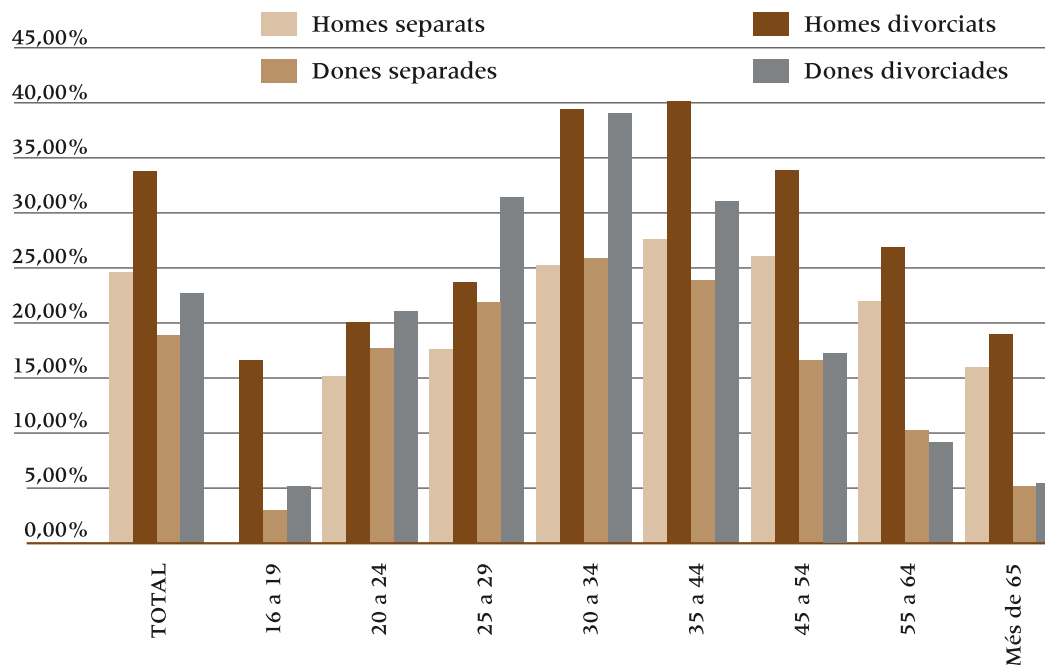
Gràfica 2.
Índex d'aparellament dels separats i divorciats en comparació amb els solters i solteres. Catalunya (2001).

Font: elaboració pròpia a partir del Cens de Població. INE

1. El caràcter nou de les famílies recompostes és relatiu si tenim en compte la seva presència en altres cultures estudiades per l'antropologia. Tanmateix, malgrat la relativa presència de formes familiars que ens recorden la recomposició familiar, ni ha rebut cap denominació ni està gaire descrita en els materials etnogràfics. Per a Lallemand (1993), [...]

Gràfica 3.
Índex d'aparellament d'homes i dones separats i divorciats.
Catalunya (2001)

Font: elaboració pròpia a partir del Cens de Població. INE

D'altres elements interessants són que el 75% dels matrimonis han estat consensuats per la parella, que el major nombre de divorcis es produeix entre els 40 i els 49 anys, tant en homes com en dones, i que la durada mitjana dels matrimonis se situa en una mitjana de 15 anys, i que la major part de les separacions es produeixen en les franges d'entre els 6 i els 10 anys i de més de 20 anys.

L'increment del divorci comporta que cada vegada hi hagi més nens i nenes que tenen els seus pares separats i, en conseqüència, hauran de conviure entre dues llars. Malauradament, les estadístiques no permeten estudiar a fons el nombre de nens i nenes que viuen en famílies recompostes.³ Tenim, però, alguns indicadors indirectes. La meitat dels divorcis i separacions que es produïren a Catalunya el 2005 (50,05) tenen fills, de manera que només en un any 16.550 nens i nenes van haver de refer també la seva situació familiar.⁴ D'entre les parelles divorciades que tenien descendents, un 56 % tenien un sol fill, 34% dos fills, 3% tres fills i un 0,4% quatre o més fills (gràfica 3).

Una part important dels homes i de les dones casades es tornen a casar: un 12% dels homes i un 11% de les dones casades el 2004⁵ eren divorciats. I encara més, molts tornen a aparellar-se sense casar-se: el 2001⁶, un 27% de les persones divorciades i un 21% de les separades vivien amb una altra parella

de fet. L'observació atenta de les dades (gràfiques 2 i 3) ens permet descobrir algunes tendències. Primer, el fet que les persones separades i divorciades tenen un major índex d'aparellament que les solteres (només el 10%). Les dades fan referència només a les parelles de fet, ja que no inclou les persones ja casades, pel que podem deduir que la tendència a un nou aparellament és elevada després de les ruptures matrimonials. En segon lloc, si tenim en compte aquests índexs en funció de les diverses edats, observarem que en algunes franges d'edat l'índex d'aparellament de les persones divorciades és molt elevat, i arriba entre els 30 i els 34 al 39%, pràcticament el doble que les persones solteres (21%). Finalment, podem comprovar que hi ha un comportament diferent respecte al nou aparellament segons el gènere: en general els homes divorciats (34%) i separats (24%) s'aparellen molt més que les dones divorciades (23%) i separades (19%), però el comportament és variable segons les edats. Així, si bé fins als 35 anys l'índex d'aparellament de les dones és lleugerament superior a l'home, a partir dels 35 anys hi ha molts més homes que dones.

De fet, el comportament respecte al nou aparellament és força diferent entre els homes i les dones. En general, els primers –tinguin o no fills– comencen una nova relació molt més aviat i amb més freqüència que les dones, i també és més probable

que es tornin a casar. En tot cas, el nombre de fills o filles determina la tendència a establir una nova relació, de manera que com menys descendents es tinguin més possibilitats hi hauria de tenir una nova relació de parella. Segons Ruiz Becerril (1999), l'edat i el temps transcorregut tant durant el primer com després de la ruptura són també uns factors clau a l'hora de trobar una nova parella: com més jove sigui la persona que es divorcia o es casa més possibilitats tindrà d'iniciar una nova relació. També hi incideixen els factors educatiu i socioeconòmic, de manera que a major posició hi ha una major presència de noves relacions.

El conjunt de les dades presentades ens permeten entendre la base de la recomposició familiar. Com hem vist, hi ha una forta tendència a formar noves parelles i matrimonis, tendència que pot incrementar-se en els propers anys com a conseqüència de la flexibilització del matrimoni. Però més enllà de les dades, el que més ens interessa és destacar com aquestes es produeixen i com es construeixen les relacions de parentiu en els processos de recomposició.⁷

2. La recomposició familiar

La recomposició familiar es caracteritza per una gran diversitat de situacions que condicionen formes diferents de conceptualitzar els nous rols familiars que es creen. Tanmateix, creiem que la diversitat de pràctiques adoptades en els processos de recomposició no és arbitrària, sinó que rep dues influències.

D'una banda, s'ha de considerar la pressió social de les diferents institucions socials que intervenen en el procés del divorci, com la influència del procés legal (corpus legislatiu, advocats, jutges) i de les diferents disciplines que proporcionen pautes de conducta respecte a les millors alternatives per al benestar dels fills després de la ruptura matrimonial (com la psicologia o el mateix dret). L'èmfasi que es produeix des dels anys vuitanta en la necessitat de continuar la relació de paternitat i maternitat després del divorci ha incidit en la construcció d'una determinada forma social d'entendre les relacions familiars després del divorci (Simpson, 1998:49). Com assenyala Théry (1993), l'anàlisi

de la recomposició familiar ha seguit una evolució que va des de la "família reconstituïda" als anys setanta (en la qual es pressuposava que la família es formava de nou i s'assenyalava la potencialitat conflictiva de l'espectre d'un passat a oblidar, que hauria d'assimilar-se tant com sigui possible a la família conjugal per garantir el benestar dels fills) a una "família recomposta" (fonamentada en l'assemblatge de les diverses llars i que pressuposa la importància de l'adaptació per als nens i el manteniment al màxim dels lligams amb el progenitor que no en té la custòdia).

D'altra banda, les famílies recompostes es caracteritzen per un procés de construcció continu que, en absència de normes culturals específiques, pren i readapta els conceptes i valors propis de la concepció del parentiu, amb una clara distinció entre les pautes de filiació i d'aliança. En els processos de divorci, la primera és contemplada en un ordre de naturalesa, amb un caràcter irreversible tractant de continuar la relació preestablerta de la millor forma possible. En canvi, l'aliança esdevé reversible i és identificada amb l'ordre de la llei i de la cul-

...

les societats no occidentals tenen fórmules diverses que faciliten l'emergència i freqüència de la família recomposta.

2. La comparació de les dades del nombre de divorcis amb altres països europeus resulta en aquests moments difícil pel canvi legal introduït per la nova Llei de divorci i els seus efectes en el nombre de divorcis. L'indicador conjuntural de divorciabilitat se situa entre 0,1 divorcis per cada matrimoni (Itàlia) i 0,5 (països nòrdics, Alemanya, Suïssa, etc.). Espanya tenia un índex de 0,3 el 2005, que amb les dades del 2006 s'aproximaria també al 0,5, junt amb els països de major divorciabilitat. Caldrà veure, tanmateix, l'evolució futura del nombre de divorcis a Espanya..

3. El fenomen de la recomposició ha seguit un fort creixement paral·lel a l'increment del divorci. Es calcula que a França prop de 2 milions de nens viuen dins d'una família recomposta i que una de cada deu llars són fruit d'una recomposició.

4. Font: estadístiques sobre separacions i divorcis. INE (2005)

5. Font: matrimonis celebrats a Catalunya, INE (2004).

6. Font: Cens de la població. INE. Dades de Catalunya

7. En aquest article ens referim als processos de recomposició familiar en el context de les parelles heterosexuales. El cas de les famílies homosexuals és tractat en un altre article d'aquesta mateixa Revista.

tura. Les decisions preses respecte al divorci semblen traduir aquesta dualitat de concepcions culturals: les relacions amb els fills s'han de continuar independentment de la relació conjugal.

Les formes d'organització familiar adoptades després del divorci són molt variades, i depenen del nombre de persones implicades, de l'existència o no de noves parelles, del naixement dels nous fills o de l'estatus matrimonial de la nova parella. Per reconèixer aquesta diversitat de pràctiques de recomposició hi ha hagut diversos intents d'establir un esquema classificatori d'aquestes famílies, per comprovar la seva diversitat i analitzar les seves diferents lògiques. Leridon (1993:63-66) proposa pel que fa a això un esquema de classificació que parteix de la situació familiar dels fills i de la tipologia residencial, i demostra l'existència de múltiples possibilitats de reagrupació familiar. Així, ordena els grups residencials recompostos considerant quatre criteris: 1) l'estatus legal de la parella (casada o cohabitant), 2) l'existència o no de fills de la parella actual; 3) l'existència de fills d'unions precedents, i 4) el lloc de residència dels fills d'unions anteriors, segons visquin habitualment amb la parella en qüestió o bé només temporalment (en caps de setmana o vacances).

Segons la nostra opinió, el criteri bàsic per classificar les diferents formes de recomposició és l'existència dels diversos tipus de possibles germans

i germanastres dins d'una llar (els tipus de fills), el que pot combinar-se amb l'estatus legal de la parella (casada o no) i amb la residència dels fills anteriors (segons es doni habitualment en la parella o només temporalment en períodes de vacances o de caps de setmana). El quadre següent resumeix les diferents possibilitats, que s'obtidrien combinant les tres columnes entre si: *(Vegeu el gràfic del-peu pàgina)*

Tanmateix, el fet de considerar aquestes famílies com a grups residencials no permet aprofundir en la complexitat de les relacions, ja que una de les característiques de la recomposició és el fet que trobem fills que viuen a cavall de dos domicilis. Els processos de recomposició familiar generen uns grups amb relacions familiars entrecruades, amb diferents rols i posicions que se superposen en el temps i en l'espai i que escapen a l'àmbit estrictament residencial. Es formen així grups que tot i que entre ells no es reconeixen vincles de parentiu, tenen en comú processos d'interrelació generats a partir de noves aliances que no modifiquen les filiacions anteriors.

La diversitat de formes de recomposició té a veure també amb les lògiques de la recomposició. Com ha assenyalat Théry (1985:93-96) hi ha dues lògiques de reorganització familiar després del divorci: una de substitució i una de perennitat (vegeu també Le Gall i Martin, 1993). En la primera, el

TIPUS DE FILLS	ESTATUS PARELLA	RESIDÈNCIA DELS FILLS ANTERIO
Amb fills/es de l'home (d'una relació anterior)	Casada No casada	Habitual Temporal
Amb fills/es de la dona (d'una relació anterior)	Casada No casada	Habitual Temporal
Amb fills/es d'ambdós cònjuges (de relacions anteriors)	Casada No casada	Habitual Temporal
Amb fills/es de la parella actual i fills de l'home (d'una relació anterior)	Casada No casada	Habitual Temporal
Amb fills/es de la parella actual i fills de la dona (d'una relació anterior)	Casada No casada	Habitual Temporal
Amb fills/es de la parella actual i fills de l'home i de la dona (de relacions anteriors)	Casada No casada	Habitual Temporal

divorci representa una autèntica ruptura no tan sols dels llaços d'aliança, sinó també dels de filiació, de manera que el fill es veu obligat a trencar amb el seu passat i pot arribar fins i tot a una substitució parental per un segon espòs o esposa, o company o companya. La coherència de la substitució implica habitualment la redefinició de les relacions amb el pare o la mare amb qui no es con viu (dret de visita), amb el qual es mantenen contactes molt febles, mentre que s'establiran relacions importants entre el fill i el substitut paternal o maternal.

Al contrari, en la lògica de perennitat, la ruptura de l'aliança no és vista com un trencament de la filiació, i el divorci representa una transició entre el grup familiar inicial i la reorganització posterior de la qual en resulta una entitat bipolar. El fill conserva així el dret a mantenir relacions amb els dos pares i es parteix de la idea que la parella del pare o de la mare no substitueix de cap manera el pare biològic. En aquesta lògica, l'estabilitat per al fill es proporciona en els lligams de filiació que aporten un marc de continuïtat del fill, però no en la unitat del grup residencial. Es pretén, per sobre de tot, preservar la continuïtat de la filiació, no espoliar-li al nen la seva història i mantenir la seva identitat tot i la construcció de noves realitats familiars.

Tres dècades enrere, la norma habitual consistia a aplicar una lògica de substitució, reconstruint una nova família conjugal i substituint el pare o mare desaparegut o allunyat per un padastre o madrastra. La idea bàsica consistia a crear una nova "família" que esborrés el passat, i s'arribava fins i tot en alguns casos a l'adopció del nen o nena, formalitzant fins i tot un canvi de cognom com a símbol de l'esborrament del passat i de retorn a una situació "normal". Aquesta lògica ha anat substituint-se des dels vuitanta per una idea de perennitat que considera que els vincles de filiació han de mantenir-se, de manera que la relació entre el fill i els seus dos progenitors és indissoluble per garantir l'estabilitat emocional dels fills. La lògica de la perennitat, tanmateix, no sempre es dona de forma perfecta i, en molts casos, la continuïtat de la relació paterna és difícil de mantenir pel fet que el fill o filla es converteix en un objecte de disputa entre els dos progenitors.

3. Debats sobre la custòdia

Un element decisiu de les famílies recompostes és la relació que mantenen els pares separats. Les relacions establertes són definides de formes diverses, des del nom de pila, fins a indicacions que suggereixen la condició d'antiga parella ("*el meu ex*", "*el meu primer marit*", "*la meva parella anterior*") o bé d'altres que suggereixen un lligam respecte als fills i esborren la condició d'antiga aliança ("*el pare o la mare dels meus fills*"). En tot cas, el fet que hi hagi divorcis més o menys conflictius, però sempre amb un cert grau de tensió, dificulta el manteniment d'una lògica de continuïtat que permeti distingir la ruptura conjugal de la continuïtat de la criança i socialització dels fills en comú.

La desunió, en tot cas, no comporta una ruptura total i definitiva de les relacions parentals i de la solidaritat conjugal si hi ha fills en comú (Le Gall i Martin, 1993:142-143), encara que les relacions posteriors a la ruptura siguin molt sovint tenses i poc intenses. L'"ex" es converteix, en aquest cas, en una persona que no desapareix del tot, perquè el règim de visites dels fills i les decisions sobre l'educació i la cura del fill o filla obliguen a reunir-se o a comunicar-se amb certa freqüència. La qüestió decisiva, amb tot, consisteix a arribar a pactar com s'organitza la custòdia dels fills, els dies que passen amb el pare i amb la mare i si, en definitiva, es concedeix a un dels progenitors la condició de més important en la relació, atribuint-li'n la custòdia. En absència d'acord, serà el sistema legal i la decisió judicial qui organitzarà la vida familiar, determinant un sistema familiar que no procedeix de l'espontaneïtat familiar sinó d'una organització determinada pels jutges. La recomposició familiar queda determinada, en aquest sentit, per les sentències judicials que s'estableixin. En la seva gran majoria les sentències de divorci donen la custòdia a la mare i estableixen un sistema de visites respecte a l'altre cònjuge progenitor. Aquest fet genera controvèrsies en disminuir les possibilitats de convivència amb el pare o mare absent, i sobretot pel fet de reduir la figura paterna a un manteniment econòmic. En tot cas, les discussions sobre la custòdia dels fills són una de les controvèrsies més habituals en els processos de divorci: els fills, lluny

de restar al marge de les disputes conjugals, es converteixen en subjecte de discussió i sovint són utilitzats com a arma de les disputes matrimonials⁸.

Amb l'objectiu d'aconseguir una major implicació vers la cura dels fills entre els dos cònjuges separats, la nova Llei sobre el divorci a Espanya del 2005 va posar sobre la taula el tema de la custòdia compartida, i això va donar lloc a un interessant debat des del punt de vista judicial, legislatiu i social. En la seva exposició de motius, la nova llei –que ha estat coneguda com la del divorci express–, indica que “es preveu expressament que els pares puguin acordar al conveni regulador, que l'exercici s'atribueixi exclusivament a un d'ells o bé a ambdós de forma compartida. També el jutge, en els processos incoats a instàncies d'un sol dels cònjuges, i en consideració al sol·licitat per les parts, pot adoptar una decisió amb aquest contingut”.⁹ La introducció de la custòdia compartida es justifica en l'interès del menor, i intenta corregir una situació anterior en la qual “la separació-sanció, la culpabilitat del cònjuge justificava que aquest quedés allunyat de la prole” i que, “de manera objectivament incompreensible”, la llei vigent de 1981 ha continuat impedit que, “en molts casos, després de la separació o el divorci, els fills continuïn tenint una relació fluida amb ambdós progenitors. La conseqüència d'aquesta pràctica ha estat que els fills sofreixin innecessàriament un perjudici que pot evitar-se. L'aposta d'aquesta reforma apunta a la coresponsabilitat dels pares en el desenvolupament dels fills, en l'horitzó d'una societat més igualitària en el repartiment de les càrregues familiars”.¹⁰ Mesures similars pretenen aplicar-se a França, on la custòdia compartida va ser proposada en el marc d'un paquet de mesures per afavorir el repartiment de les tasques domèstiques i familiars.¹¹

Els debats que provoca aquesta noció són ben simptomàtics. Generalment, les associacions i persones que es mostren contràries a la custòdia compartida forçada sostenen que sense consentiment d'ambdues parts no és possible portar a terme una custòdia compartida, i que a més la Justícia no podrà garantir el compliment d'aquestes custòdies si sovint tampoc es pot garantir el pagament de les pensions alimentàries. Consideren, a més, que cal donar-li una certa estabilitat al nen o nena amb un

domicili de referència. Es critica, en aquest sentit, que la custòdia compartida és un sistema establert per al benefici dels adults, però no dels infants, car el sistema de residència alterna implica a més dels inconvenients materials del desplaçament i d'haver d'anar sempre amb la maleta amunt i avall, el risc de pèrdua d'autoritat i de confiança vers els progenitors com a conseqüència dels canvis constants de residència. Contràriament, la principal raó que assenyalen els partidaris de la custòdia compartida és que així ambdós pares poden influir en el desenvolupament i evolució física i psicològica dels seus fills.

L'ideal de la custòdia compartida, però, troba dificultats en el moment de decidir quin és el model convivencial més adequat. Els jutjats han establert règims de custòdia molt diversos per equilibrar el paper del pare i la mare, com que els fills aconseguixin la casa i els pares es mudin alternativament; que els fills passin setmanes alternes amb els pares; la cura alternativa trimestral dins del domicili familiar on romanen els menors, sent els progenitors els qui entren i surten del domicili; l'alternança de domicili per als menors, fins i tot en períodes molt curts, com mensualment, una setmana o mitja setmana. En un cas recent, l'Audiència de Barcelona ha estimat el recurs presentat per un pare a qui una sentència anterior a Granollers se li havia negat la custòdia compartida. En la sentència es destaca que el fill gran, Jordi S. D., de 13 anys, va exposar davant del tribunal “amb absoluta convicció” el seu desig de compartir per igual el temps de convivència amb el seu pare i amb la seva mare, i que la seva germana Ona, de 7 anys, ha de romandre amb ell, ja que “és un referent important en tots els aspectes de la seva vida”. En la sentència, el jutge defensa la seva aposta per la custòdia compartida perquè “en la societat actual la dinàmica d'algunes famílies comença a ser diferent” i “factors tals com l'accés a la dona al mercat laboral i els canvis en determinades pautes d'educació, estan provocant que cada vegada més els pares tinguin una intervenció major en la cura diària dels seus fills”. Tot i que la sentència considera que la custòdia compartida pot provocar “inconvenients” pels continus canvis de domicili, considera que els beneficis són més grans

que els riscos ja que amb la custòdia compartida s'evita la por de l'abandonament i es garanteix als fills la possibilitat de gaudir de la presència d'ambdós progenitors. Això permetrà que la ruptura "resulti menys traumàtica" i comportarà "grans beneficis" per als fills. La sentència fixava que els fills passarien els dilluns i els dimarts amb la mare, els dimecres i els dijous amb el pare i els caps de setmana de forma alterna, mentre que els períodes de vacances hauran de passar-se a parts iguals. En un altre cas, la jutgessa establia la custòdia compartida i una convivència alterna de la filla amb el seu pare i la seva mare amb un canvi cada setmana, els dilluns, indicant que "per part de la menor s'aprecia que expressa amb normalitat la nova dinàmica familiar, integrant-se fàcilment en la seva organització diària i vivència amb total satisfacció, sobretot pel fet de poder compartir espai i temps amb ambdós progenitors". La mateixa sentència assenyalava que la custòdia "no suposa una distorsió ambiental de la menor, ja que la proximitat geogràfica entre les llars parentals ajuda que la menor mantingui unes referències vitals, apercebut-se a més la capacitat d'ambdós progenitors per legitimar l'altre referent i respectar l'estil educatiu, estils que es perceben diferents però complementaris".¹³ En un altre cas, a Manresa, el jutge va retirar la custòdia a la mare perquè aquesta havia influït negativament en la seva visió sobre el pare, creant-li a la filla una síndrome d'alienació parental.¹⁴ Per superar aquesta fòbia, la filla passaria a viure de moment amb els avis paterns, amb visites del pare que anirien incrementant-se, mentre que a la mare se li prohibia el contacte amb la filla durant sis mesos.

Tanmateix, en una gran majoria dels casos, si no hi ha acord entre els cònjuges la custòdia continua sent assignada a la mare, una situació que es dona a la majoria de països. Sobre això, alguns autors han indicat que en les societats amb unes elevades taxes de divorci està sorgint una tendència vers la matrilinealitat en el sistema de parentiu (Furstenberg, Hoffman Shershta, 1995), que s'afegeix a la tendència a la pèrdua del domini masculí de les relacions familiars (Flaquer, 2001). La major part de les sentències que es pronuncien a Catalunya continuen donant la custòdia a la mare, basant-se

en la major estabilitat que representa per al fill comptar amb un domicili de referència o sovint indicant el menor interès o incapacitat d'un dels cònjuges per fer-se càrrec del fill.

En la complexitat de la situació, els fills passen moltes vegades de les víctimes inicials, a tenir la clau de la situació. Com assenyalava Bourguignon (1985:212-213), la separació confereix moltes vegades un poder als fills, perceptible en les estratègies que desenvolupen per adaptar-se a la nova situació. Alineats inicialment amb el pare o la mare amb qui conviuen habitualment, passen a compensar les seves relacions i amb freqüència valoren el que de bo els ofereix cada part i intenten obtenir coses diferents en l'una i l'altra casa.

8. Com assenyalava fa poc Carme Morán a *El País*, (29/11/07), "els fills es converteixen en un objecte de cristall quan una parella decideix trencar la seva relació. Qualsevol desavinença mal portada pot danyar-los, però en lloc de protegir-los, hi ha ocasions en les quals un dels progenitors els utilitza com a arma llancívola contra l'altre. Dia a dia, any rere any, els van programant per odiar el pare o la mare (...) Un fenomen que no sempre queda dibuixat en la fredor d'una sentència ni als expedients oficials, però davant del qual hi ha certa possibilitat d'actuar."

9. D'aquesta manera, la nova Llei no només fa possible la custòdia compartida per acord de la parella divorciada, sinó també per imposició d'una sentència judicial si una de les parts la demana.

10. Llei 5/2005, de 8 de juliol, per la que es modifiquen el Codi Civil en matèria de separació i divorci. BOE 163 de 09/07/2005.

11. Ségolène Royal, quan era ministra de la Família i la Infància va presentar el 2001 un projecte de reforma que proposava una custòdia compartida dels fills separats: «cada fill té dret a ser educat pel pare i per la mare, amb independència de la situació familiar. Cal reforçar el paper del pare quan està marginat pel divorci». Es proposava com a millor fórmula compartir el temps dels fills entre els dos pares a parts iguals, segons un ritme d'una setmana de cada dos. El sistema va ser aprovat per Llei el 4 de març de 2002.

12. Sentència núm. 102/07 de 27 de febrer de 2007. Audiència Provincial de Barcelona, Secció 18^a.

13. Sentència núm. 45 de 22 de gener de 2007. Jutjat de Primera Instància núm. 17 de Barcelona.

14. "Una madre pierde la custodia de su hija por crearle fobia hacia su padre". *El País*, 21-6-2007

4. Els termes de la recomposició

Com assenyala Bourdieu (1995), el tret més característic de les famílies recompostes és el fet que res no hi és evident. L'antropologia ha assenyalat, per exemple, la importància dels termes de parentiu per classificar i ordenar les relacions entre parents, termes que serveixen per expressar les relacions socials elementals i per expressar el seu contingut. Termes com pare, mare, germana o avi serveixen com a elements classificatoris de les relacions de parentiu i alhora es converteixen en elements de referència per ordenar els parents assignant a cadascú un rol. Cada terme porta implícits, a més, tot un conjunt de drets i deures morals i fins i tot legals entre l'ego i aquell parent. En canvi, en les famílies recompostes, la dificultat de trobar termes és l'expressió de la incertesa de les relacions. Com anomenar els fills de la nova esposa del seu pare divorciat (o del nou espòs de la seva mare divorciada)? La dificultat de trobar termes fa que es recorri a expressions de l'estil del «marit de la meua mare», definicions que introdueixen noves incerteses i que indiquen l'absència de rols predefinits. Així, per exemple, la utilització del nom de pila en referència al segon cònjuge de la mare o del pare, suposa una forta paradoxa. El nom, com el tuteig, s'empra entre coneguts del mateix rang social, i introdueix una familiaritat que pretén debilitar conscientment l'autoritat de substitut patern que el "padrastra" ha d'assumir: "la incertesa de les terminologies és en definitiva l'expressió de la incertesa de les funcions, de les assignacions estatutàries, dels drets i dels deures, dels límits i de les prohibicions" (Bourdieu, 1996)

Per designar la família recomposta s'utilitzen termes molt diversos. Als Estats Units es fan servir expressions com *remarried family* o *REM family* ("família recasada"), *stepfamily* i molts d'altres termes com *second family*, *two-fams*, *recoupled family*, *bonus family*, *blended family*, *bi-nuclear family* ("segona família", "família doble", "família recasada", "família extra", "família mixta" i "família binuclear"). Els termes més utilitzats són *step-family* i *blended family* ("família mixta"), però tampoc no acaben de precisar amb exactitud la relació que s'estableix. En francès s'utilitza de forma més gene-

ralitzada l'expressió *famille recomposée*. En castellà es recorre també a expressions diverses com *familias ensambladas*, *familias recompuestas*, *familias mosaico*, *familias puzzle*, *familias mixtas*. A la sociologia i l'antropologia sembla haver-se fet corrent la fórmula *famílies recompostes*, que ha substituït l'anterior *família reconstituïda*.

Però la dificultat de trobar termes es dona sobretot respecte a les figures del padrastra i la madrastra. En altres idiomes s'han trobat paraules que fan referència a aquestes relacions de parentiu, com els termes *beau-père* i *belle-mère*, *beau-frère* i *belle-sœur*, *quasi-frère* i *quasi-soeur* en francès i *step-father*, *step-mother* i *step-brother* en anglès. Aquests termes no sempre s'utilitzen des del punt de vista quotidià, però són un punt de referència inicial. En canvi, no hi ha ni en català ni en castellà una terminologia específica per referir-se a la posició d'aquesta persona. Estrictament serien el *padrastra* o la *madrastra*, però aquesta paraula no se sol aplicar ni com a terme de referència ni de descripció per a les seves connotacions negatives conseqüència de la seva identificació amb els personatges malèvols dels contes infantils. En una recerca prèvia (Roigé, 2005) vàrem trobar una diversitat d'expressions i termes creats en cada circumstància, i que obeeixen a quatre lògiques diferents:

1. Nom de pila. La seva utilització implica, en certa manera, obviar la relació, substituint-la per un terme que es refereix a una persona sense mencionar la seva relació. L'ús del nom de pila no és exclusiu en aquesta relació, també és adoptat entre cònjuges o membres d'una parella, i també en altres relacions, però el seu ús és atípic quan fem referència a una relació en què hi ha un mecanisme de subordinació o de relació adult-nen. Es tracta, en definitiva, d'una terminologia que força un procés entre el parentiu i l'amistat. Però aquestes persones no són amigues en el sentit estricte de la paraula, de manera que els termes referits a la condició d'amistat semblen funcionar només en els primers moments de la relació, per després substituir-se per altres termes més específics. Com assenyala Bourdieu (1996), la utilització del nom suggereix també l'absència d'un estatut o rol per a aquesta persona. El nom, com el tuteig, s'utilitza

La recomposició familiar està esdevenint una de les noves realitats que comporten una creixent interrogació sobre les relacions de parentiu i la construcció de noves identitats familiars. Il·lustració: Karine Daisay.

entre persones de la mateixa posició, i introdueix una familiaritat que debilita l'autoritat del substitut patern que el padrastre o madrastra han d'assumir.

2. Descripcions d'una relació de parentiu indirecta: *el marit de la mare, el company de la mare, la dona del pare, la mama dels tetes*, etc. Es tracta de termes que descriuen la seva posició respecte als parents consanguinis, però sense indicar la relació directa amb aquella persona. És el mateix que fem amb relacions consanguínies o d'aliança poc clares o llunyanes (per exemple, cosins llunyans, els cònjuges d'un cosí, la germana d'un cunyat, etc.). L'absència terminològica és, en totes les relacions de parentiu, una mostra d'una situació indefinida, però habitualment només funciona en relacions llunyanes o poc habituals: la diferència és que en aquests casos s'ha d'aplicar amb persones amb les quals hi ha una relació quotidiana.

3. Termes específics, inventats o reutilitzats, com el *manso*, *el padràs*, (diminutiu de padrastre), *el segon pare*, *el padrí*, *l'oncle*, etc. representen una solució de compromís davant les dificultats de trobar un terme específic per definir la relació, i creen un nou terme que designa una relació inespecífica, potser en construcció i que intenta delimitar l'estatus i rol del padrastre o la madrastra.

4. Un fals estatut. Tot i ser poc freqüent, en alguns casos vam trobar relacions en les quals el terme *papa* o *mama* eren utilitzats per referir-se al padrastre o la madrastra. En aquests casos, les relacions amb el pare o la mare biològics estaven molt debilitades i en conseqüència s'havia produït una certa substitució paterna.

La incertesa dels termes implica alhora una incertesa de les funcions, dels drets i deures, dels límits i de les prohibicions. La diversitat de terminologies suggereix una relació de parentiu electiu, que s'ha

de considerar en cada circumstància, que s'ha de redefinir en cada cas.

5. Padrastres i madrastrès

Generalment, l'antropologia del parentiu ha considerat l'existència de dues formes de parentiu: el que es forma per consanguinitat i el que es crea per afinitat o aliança. Però, com considerar les figures del padrastre, de la madrastra, o dels germanastres i de les relacions que apareixen en les famílies recompostes? Si bé podríem considerar aquestes figures dins de les relacions d'afinitat, entenem que no ens trobem davant d'unes relacions del mateix tipus. En anglès comença a parlar-se dels *step-relatives* per referir-nos a les relacions de parentiu amb els parents del nou cònjuge del pare o de la mare. Davant de la recomposició familiar, ens trobem amb una altra forma de parentiu? Segons el nostre parer, les relacions generades per la recomposició poden considerar-se, efectivament, una altra forma de parentiu que podríem anomenar *parents per recomposició*,¹⁵ diferent a la consanguínia i a la que sorgeix de l'aliança. Es tracta d'una forma de parentiu que té una sèrie de característiques específiques:

1. Es basa en una ambigüitat derivada del fet que generalment no són considerades com a relacions de parentiu, tot i l'existència d'uns vincles, d'un sistema de prestacions i d'intercanvis afectius i econòmics. Però quan un nen o nena parla de *l'amic o del marit de la meva mare* s'intenta recórrer a una terminologia descriptiva que nega l'existència de relacions de parentiu.

2. No hi ha, com hem dit, termes classificatoris que defineixin aquestes relacions, ja que no hi ha en català termes que ordenin i defineixin aquestes relacions.

3. Hi ha una absència de pressupòsits legals o consuetudinaris sobre les obligacions, els deures i els rols de la relació. La recomposició, tant si es fonamenta en un nou casament com en una relació de fet, no produeix cap efecte jurídic: no hi ha vincles de dret entre padrastre i fillastre. La instauració d'un vincle jurídic és deixada a la iniciativa individual, amb l'única excepció d'una possible adopció que implica l'atorgament de drets al

padrastre, uns drets que passen necessàriament per la desaparició o negació de la relació amb el pare biològic.

4. Aquestes relacions es perceben amb una certa càrrega de dificultat. L'excepcionalitat d'aquestes famílies no està relacionada només amb la seva raresa relativa, sinó amb la inseguretat que sovint inspiren socialment i sobretot en el sentit jurídic (Bourdieu, 1995). Fins i tot sovint, aquestes figures es veuen com a amenaçadores per a les relacions familiars i per als fills. Sovint es recorre a una certa visió problemàtica de la relació entre el padrastre i els seus fillastres. Garriga (2005) assenyala que en el si de les famílies recompostes la violència exercida contra els menors és 4,6 vegades superior a altres formes de família i que, en els casos en què es practica és sovint a càrrec de padrastres. Resulta paradoxal, en aquest sentit, com la relació entre un home i la seva fillastra, tot i no tenir cap relació biològica, és contemplada sovint com si fos una relació incestuosa i, de vegades, apareix com a relació que en les sentències rep l'agreujant de "relació de parentiu". Tot i que legalment no hi ha prohibicions per a la realització de matrimonis entre un home i la seva fillastra (com el cas de Woody Allen va posar de manifest), molta gent considera aquestes relacions com a incestuoses, la qual cosa representa una extensió de la prohibició de l'incest, malgrat que no hi hagi lligams biològics (Héritier, 1995)

5. Les relacions intrafamiliars de les recomposicions es troben desposseïdes d'allò que, en l'experiència ordinària de les famílies conjugals, les caracteritza: l'espontaneïtat. Tot el que, en un altre cas, pot ser abandonat a l'espontaneïtat de les disposicions, ha de ser explícitament i expressament pensat i planificat en les recompostes (Bourdieu, 1995)

6. La relació amb els parents per recomposició se situa a mig camí de la frontera simbòlica entre el parentiu i l'amistat. Com assenyalen Théry i Dhavernas (1993:161) aquesta posició se situa en la frontera entre aquests dos tipus de relacions de sociabilitat, i pertorben les nostres representacions simbòliques, hereves de molts segles de construcció cultural sobre què és el parentiu i l'amistat i de la seva natura heterogènia.

Quan es parla de recomposicions familiars, cal tenir present que, en els nous escenaris socials, aquest esdeveniment es pot considerar que afecta no solament el "model tradicional" de relació entre homes i dones.

En l'univers familiar de la recomposició, la figura de la nova parella del pare o de la mare són les que tenen una posició més incerta. Tot i que gairebé mai se'ls anomena com a padrastre i madrastra (i que més aviat és un terme que s'amaga conscientment), el cert és que sovint s'associa aquestes persones amb els personatges dels contes de la nostra infantesa, en els quals apareix sovint la figura del pare casat de nou amb una dona que es comporta com a madrastra malèvola. Qui no recorda els exemples més famosos de la Ventafocs, la Blancaneu o el Hansel i la Gretel? La gelosia, la marginació i els maltractaments són freqüents en les madrastras dels contes, amb filles que sovint aconseguen vèncer la maldat amb l'ajuda de la mare morta o del seu pare. La figura del padrastre és menys habitual, però també és fàcil trobar-la com a equivalent d'una persona despòtica. Als contes, doncs, no pot esperar-se res de bo per als nens i nenes de les segones núpcies del seu pare o mare. La imatge literària coincideix amb la que sovint s'ha donat al cinema d'aquestes famílies,¹⁶ presentades com a quelcom estrany, ja sigui mostrant unes grans famílies plenes de fills que generen situacions de rivalitat, dificultats d'allotjament o comporta-

ments poc adequats, o bé destacant figures estranyes o grotesques del padrastre o la madrastra. En canvi, a partir dels setanta/vuitanta, algunes sèries de televisió popularitzen famílies recompostes com a models possibles.¹⁷

15. Són moltes les propostes que s'han fet per traduir el terme anglès *step-families*. S'ha proposat *parents afins*, *parents per llei*, *parents polítics*, *parents per la banda del padastre*, fins i tot *parentastres*. Cap d'aquests termes reflecteix el sentit de les relacions familiars que inclou el terme en anglès. *Parents per recomposició* ens sembla la fórmula més adient, donada la utilització que està assolint el concepte de famílies recompostes.

16. Vegeu alguns exemples, en els quals sovint es plantegen problemes de convivència amb la madrastra o el padrastre, o bé que es presenten aquestes com a persones estranyes: *The Brady Bunch* (1968); *The Stepfather* (1987), *My Stepmother is an Alien* (1988); *Wicked Stepmother* (1989); *Stepmonster* (*Vaya monstruo de madrastra*, 1993), *The secret rapture* (*La madrastra*, 1993), *A tale of two sisters* (*Dos hermanas*, 2003), *Widow on the Hill* (*La madrastra*, 2005).

17. Podríem citar, pel que fa a això, diverses sèries de ficció on apareixen famílies recompostes amb un tractament positiu, en el context de la proliferació del tractament de noves famílies en aquestes sèries. Per a un estudi sobre el tractament de la família a la televisió i al cinema, vegeu Grau, 2002.

La figura del padrastre i la madrastra parteixen de la contradicció generada per uns drets i deures molt limitats respecte dels fills de la seva parella, però que en canvi conviu moltes hores amb aquests i han d'adoptar decisions d'autoritat sobre aquests. Històricament, la figura del padrastre o la madrastra ha estat vista com un parentiu de substitució, però en el context de la recomposició és una figura que s'afegeix a les relacions preestablertes, una relació sobrevinguda. Som davant d'un parentiu en construcció, caracteritzat per l'absència d'elements identitaris i de normes de comportament quotidianes (Cherlin, 1978). Amb freqüència, els debats sobre el tema han assenyalat que les dificultats per determinar el rol del padrastre o la madrastra es deuen al pes dominant de la ideologia de la família nuclear, de manera que aquestes figures no encaixen en les descripcions del model dominant de parentiu biològic (Coleman i Gagnog, 1990). El padrastre és assimilat a un parent, però com que no posseeix molts dels atributs del parentiu, se'l considera un "fals parent".

Què són llavors el padrastre o la madrastra? D'entrada, les situacions són molt diferents. No és el mateix viure a diari amb el padrastre que durant breus períodes intermitents de caps de setmana o vacances, ni és el mateix un padrastre que una madrastra. Es tracta, en tot cas, d'un rol de parentiu social que es defineix en cada situació: una mica pare o mare, un amic o potser un còmplice davant del pare o la mare, mentre que d'altres prefereixen parlar d'*oncle* o de *padrina*. El rol de padrastre o madrastra pot adoptar graus molt diferents: fins i tot pot ser que la nova parella del pare estigui temptada de proposar-se com a mare substituïda o com a mare alternativa (Bernardini, 1997:114).

En tot cas, la construcció d'una nova relació troba circumstàncies molt diverses, des d'aquelles en les quals s'havien pogut establir unes relacions més o menys cordials fins a altres que es caracteritzen per una conflictivitat quotidiana (Roigé, 2005). La referència a l'amistat és constant i paradoxal (Théry i Dhavernas, 1993:172), ja que la relació més desitjada és la de convertir-se en un amic o amiga dels nens, però alhora aquesta relació s'imposa als fills. La tensió entre una relació familiar que ja ve donada (s'és fill, i no es discuteix) i la lli-

bertat de sentiments de la relació d'amistat apareix generalment amb força. Davant de la paternitat/maternitat, regulada jurídicament, el padrastre o la madrastra apareixen com una persona sense cap vincle jurídic, la posició de la qual pertany absolutament al terreny del que és privat i al de l'entesa entre les persones implicades.

La família recomposta seria, en certa manera, com una poligàmia successiva en la qual la família s'estén incloent el passat (els fills d'un altre home o dona) junt amb la nova parella. Aquesta distinció entre el passat i el present es combina amb la diferenciació entre la relació biològica i la relació d'aliança. L'autoritat està regulada prioritàriament pel parentiu biològic, però el padrastre o la madrastra hauran també d'implicar-se en l'educació dels fills de la seva nova parella.

6. Els avis i els aviastrs

Generalment, les ruptures conjugals són analitzades únicament des de la perspectiva de la parella i dels fills, però el cert és que la separació afecta també el conjunt de les seves relacions familiars, en especial respecte de les generacions anteriors, els avis. El paper d'aquests ha de ser considerat en dos sentits: respecte als pares i avis biològics; i d'altra banda per les relacions que es generen amb els fills del nou gendre o jove, procedents d'una relació anterior.

Una de les característiques més importants del sistema de parentiu actual consisteix en el fet de trobar-nos també amb un nou tipus d'avis, uns "nous avis" (Attias i Segalen, 1998). En el cas de famílies recompostes, el paper dels avis resulta també molt simptomàtic de la reformulació de les relacions familiars. Amb la desunió poden generar-se unes relacions desiguals respecte als avis de la banda paterna o materna amb custòdia dels de la banda que no la tenen. Passats els primers moments de la ruptura, la separació continua posant a prova les relacions familiars amb dos tipus de respostes molt diferents. Així, en alguns casos, les relacions amb els parents es tornen fràgils, especialment amb els seus avis paterns, pel fet que generalment els fills viuen molt més sovint amb la mare. En can-

vi, les relacions amb els avis materns poden reactivar-se, especialment si la mare necessita una major ajuda familiar. El suport familiar rebut fins i tot pot actuar com a refugi davant les situacions de crisi o aportant una ajuda suplementària perquè la nova forma familiar pugui funcionar, sobretot en l'atenció als fills.

Però a banda de les relacions amb els néts biològics, les recomposicions familiars impliquen també la construcció d'una relació amb els pares de la madrastra o padrastre. En les visites de caps de setmana, de vacances o de tarda, els nens es trobaran freqüentment amb els avis dels seus germanastres, els pares de la seva madrastra, unes persones amb les quals no hi ha cap mena de relació de parentiu establerta, però amb la qual poden establir-se uns vincles més o menys sòlids. Les situacions de convivència poden ser diverses i de seguida es plantejen molts interrogants sobre la forma de comportament: com comportar-se davant d'aquests néts? Si es presten per part dels avis serveis de custòdia dels néts, es portaran a terme també aquests serveis dels seus *netastres*? En les festes familiars, se'ls faran també regals? Permetrà el pare o la mare biològics que s'aprofundeixen aquestes relacions que poden ser vistes en detriment de les relacions amb els veritables avis? Les relacions que s'estableixen forcen encara més que en el cas dels padrastres i les madrastres les relacions de parentiu que s'han d'establir. Es tracta, en tot cas, de categories inèdites que es construeixen en cada cas i que posen a prova els límits de la categoria de parentiu.

Schneider i Mietkiewicz assenyalen que, en general, els aviastrés són acollidors i plens d'imaginació per adaptar-se a les noves condicions familiars, tot i que les seves relacions amb els seus netastres es fonamenten en unes relacions electives que són construïdes en cada circumstància. Sovint es defineix aquests avis de famílies recompostes com a persones que proporcionen condicions de seguretat i d'estabilitat, oberts i creadors d'unes relacions fonamentades en un just equilibri per no fer sentir als seus netastres la particularitat de la seva posició (Schneider i Mietkiewicz, 2001). Com assenyalava Théry (1995:95) molts avis, que han viscut la seva vida conjugal segons els models clàssics, han hagut d'aprendre a acollir a la taula de la festa fami-

liar els nens d'una unió precedent del seu gendre o de la seva jove. És més, han hagut d'interrogar-se sobre la conveniència de fer-los regals de Nadal, cercant un difícil equilibri entre l'acceptació d'aquests nens i nenes i l'allunyament que forma part de la identitat de la seva relació.

Quin caràcter tenen aquestes relacions? Per a diversos autors, aquestes relacions tenen un caràcter electiu: serien unes relacions que no parteixen de cap model prescrit, sinó que parteixen d'un rol de recomposició que ha d'anar reinventant-se diàriament (Martin, 1997:147; Attias-Donfut i Segalen, 1998: 142). En canvi, per a Schneider i Mietkiewicz (2001), a partir d'un treball etnogràfic fet al Canadà, les relacions entre els avis i els seus "veritables néts" i els seus "falsos néts" es basen en una relació desigual. Si bé en els moments rituals s'aplica un major igualitarisme, en moltes més ocasions es recorre a un criteri de desigualtat i els avis manifesten un major afecte vers els veritables néts. (Le Gall i Martin, 1995). D'aquesta manera, si els avis es mostren acollidors vers els seus netastres és més una qüestió de mantenir unes formes en el seu comportament, però ni sempre és així ni la natura de la relació convida a fer-ho. Schneider i Mietkiewicz (2001) sostenen que perquè l'àvia pugui reconèixer una funció d'*aviastra* per al nen o nena, cal que ja hi hagi prèviament una identitat com a àvia consanguínia i cal també que aquesta identitat pugui crear-se a partir de contactes relativament freqüents per poder anar construint el rol del nou fill en la complexitat de la dinàmica familiar. En molts casos la llunyania geogràfica no ajuda a consolidar aquesta relació i sobretot quan aquests nens no veuen la seva *aviastra* més que en ocasions especials, i habitualment sota la vigilància del pare o la mare biològics dels netastres.

Encara podríem afegir més escenaris. En països en els quals el creixement del divorci ja va començar abans, els nens no només tenen pares divorciats, sinó fins i tot avis també separats o casats en segones núpcies. Com es pot equilibrar i fer possibles llavors les relacions dels néts respecte als seus avis paterns i materns, potser també separats, i alhora amb els seus aviastrés? La recomposició familiar implica que llavors ja no només es tenen quatre possibles avis, tots de la mateixa categoria

de parentiu, sinó que es tenen avis biològics, les possibles noves parelles d'aquests avis, i els avias-tres pares de les noves parelles del pare i de la mare.

7. Conclusió

Els processos de separació i de reconstrucció familiar, com hem vist, són molt diferents. Es creen noves identitats que suggereixen unes famílies en procés de construcció continua (Bourdieu, 1994:10), en el qual la posició de cadascú ha de definir-se de nou. En dissociar el parentiu biològic i per aliança, en trencar l'aliança tot intentant preservar els vincles de filiació (Bourguignon, 1985:244), les famílies recompostes construeixen una nova forma de relacions de parentiu que hem anomenat parentiu per recomposició i que té algunes característiques pròpies. Però com assenyala Simpson (1998:24), és precisament en les situacions de divorci quan es fan més explícites les idees, els valors i les expectatives respecte a la família i al matrimoni, manifestant-se aquests aspectes en els processos de negociació i de conflicte respecte de l'economia postmatrimonial, la custòdia dels fills i el règim de visites. La pluralitat de models conjugals i de divorciabilitat que caracteritzen el parentiu generen situacions noves, però també podem observar que es recorre a conceptes i a definicions culturals i conceptes que ens descobreixen velles situacions de parentiu, discursos sobre la família i la filiació que són reutilitzats per a la construcció de noves identitats familiars. Les recomposicions familiars semblen en aquest sentit ser un lloc central d'emergència i d'observació de les resistències al procés de desinstitucionalització de la família (De Queiroz, 1998).

BIBLIOGRAFIA

ATTIAS-DONFUT, C.; SEGALÉN, M. (1998) *Grands-parents, la famille à travers les générations*. Paris: Odile Jacob.

BERNARDINI, I. (1997) "Una famiglia come un'altra. I nuovi rapporti fra madri, padri e figlio dopo il divorzio". Milan: Rizzoli.

BOURDIEU, P., 1994, "Stratégies de reproduction et modes de domination". A: *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 105, p. 3-12.

BOURDIEU, P. 1996 "Des familles sans nom". *Actes de la recherche scientifique*, vol. 113, p. 3-5.

BOURGUIGNON, O., 1985, "L'expérience du divorce parental: une enquête auprès d'adolescents". A: BOURGUIGNON, O.; RALLU, J.-L.; THÉRY, I. *Du divorce et des enfants*. Paris: PUF, p. 159-236.

COLEMAN, M.; GANONG, L. (1990) "Remarriage and Stepfamily research in the 1980s: Increased Interest in an Old Family Form". *Journal of Marriage and Family*, núm. 52, p. 925-949.

CHERLIN, A. (1978) "Remarriage as an incomplete institution". *The American Journal of Sociology*, vol. 84, núm. 3, p. 634-650.

DE QUEIROZ, J.M. (1998) "Transformations de la famille, transformations de la société". *Lien social et politiques*, RIAC.

FLAQUER, L. (2001) *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel.

FURSTENBERG, F.F.; HOFFMAN, S.D.; SHRESTHA, L. (1995) "The effect of divorce on intergenerational transfers: New evidence". *Demography* 32(3):319-333.

GARRIGA, E. (2005) "Les relacions paterno-filials de fet". *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 1.

GRAU, J. (2002) *La familia en pantalla*. Barcelona: Sep-tem.

HÉRITIER, F. (1995) "Un probleme toujours actuel: l'inceste et son universelle prohibition". *Public Lecture Series*, núm. 11. Budapest: Collegium Budapest.

LALLEMAND, S. (1993) "L'anthropologie sociale et la famille recomposée". A: MEULDERS-KLEIN, M-T.; THÉRY, I. *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan, p. 33-47.

LE GALL, M.; MARTIN, C. (1993) "Transitions familiales, logiques de recomposition et modes de régulation conjugale". A: MEULDERS-KLEIN, M-T.; THÉRY, I. *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan.

LERIDON, H. (1993) "Recomposer les familles dans les sources statistiques". A: MEULDERS-KLEIN, M-T.; THÉRY, I. *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan, p. 51-66.

LERIDON, H.; VILLENEUVE-GOKALP, C. (1994) *Constances et inconstances de la famille. Biographies familiales des couples et des enfants*. Paris. INED.

MARTIN, C. (1997) *L'après-divorce. Lien familial et vulnérabilité*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

ROIGÉ, X. (2006) "Las familias mosaico. Recomposición familiar tras el divorcio". A: ROIGÉ, X. (coord.) *Familias de ayer, familias de hoy. Continuidades i cambios en Catalunya*. Barcelona: Icària.

ROUSSEL, L. (1989) *La famille incertaine*. Paris: Odile Jacob.

RUIZ BECERRIL, D. (1999) *Después del divorcio. Los efectos de la ruptura matrimonial en España*. Madrid: CIS.

SIMPSON, B. (1998) *Changing families. An Ethnographic Approach to Divorce and Separation*. Oxford: Berg.

STACEY, J. (1992) "Backward toward the Postmodern Family: Reflections on Gender, Kinship and Class in the Silicon Valley". A: THORNE, B.; YALOM, M. (ed.) *Rethinking the Family. Some Feminist Questions*. Boston: Northeastern University Press, p. 91-118.

THÉRY, I. (1985) "La référence à l'intérêt de l'enfant: usage judiciaire et ambiguïtés". A: BOURGUIGNON, O.; RALLU, J.-L.; THÉRY, I. *Du divorce et des enfants*. Paris: PUF, p. 33-113.

THÉRY, I.; DAVERNAS, M.-J. (1993) "La parenté aux frontières de l'amitié: statut et rôle du beau-parent dans les familles recomposées". A: MEULDERS-KLEIN, M.-T.; THÉRY, I. *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan.

THÉRY, I. (1993) "Introduction générale: le temps des recompositions familiales". A: MEULDERS-KLEIN, M.-T.; THÉRY, I. *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan, p. 6-21.

THÉRY, I. (dir.) (1995) *Recomposer une famille, des rôles et des sentiments*. Paris: Textuel.

THÉRY, I. (1997) "Diferencia de sexos y diferencia de generaciones: la institución familiar sin herederos". *Revista de Occidente*, núm. 199, Madrid

THÉRY, I. (1998) *Couple, filiation et parenté aujourd'hui*. Paris: Odile Jacob.

THOMPSON, R.A.; AMATO, P.R. (ed.) (1999) *The Postdivorce Family. Children, Parenting and Society*. Thousand Oaks: Sage Publications.

SCHNEIDER, B.; MIETKIEWICZ, M.C. (2001) «Grands-parents et familles recomposées. De la grand-mère à la "belle-grand-mère"», *Dialogues*, núm. 151, 2001/1, p. 61-71.